

MIROŚLAW MICHALIK

Wydział Filologii

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej

Kraków

Wartościowanie i semantyka prawdy w homiliach Jana Pawła II

Streszczenie: W artykule zawarto analizę sposobów językowego wyrażania *prawdy* jako wartości w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II z pięciu pierwszych pielgrzymek do Ojczyzny. Właściwy trzon opracowania składa się z dwóch części. W skład pierwszej wchodzi analiza znaczenia leksemu *prawda* z wykorzystaniem słowników języka polskiego; w drugim porównano uzyskany tą drogą materiał ze sposobami konceptualizacji pojęcia preferowanymi przez Jana Pawła II, który najczęściej używa tego leksemu w kategoriach: wiedzy religijnej, objawionej (34,8% użyc), postępowania zgodnego z zasadami moralnymi, sprawiedliwości, racji (30,5%), zgodnej z rzeczywistością treści słów (14,3%). Ponadto konceptualizuje tę wartość jako rzeczywistość, stan faktyczny (12,7%) oraz pewnik (7,6%).

Słowa kluczowe: homilia, prawda, semantyka, wartościowanie, wartość.

Wstęp

Może się wydawać, iż zakres niniejszego opracowania nie jest zbyt szeroki. Chodzi bowiem tylko o językowy obraz *prawdy* w tekstach jednego autora – dla wielu jednej z licznych wartości, której analiza niejednokrotnie absorbowała aksjologów, epistemologów oraz językoznawców. Jeżeli jednak weźmiemy pod uwagę ilość i złożoność kontekstów, w jakich kluczowa dla tej pracy wartość występuje w tekstach homilii i przemówień Jana Pawła II z okresu pierwszych pięciu pielgrzymek do Ojczyzny, wówczas okaże się, że „pełne znaczenie i wartość prawdy”¹ wymaga wieloaspektowych ujęć, które – mam nadzieję – zostaną w artykule wyczerpująco przedstawione. Otwiera się zatem przed nami perspektywa „myślenia według wartości”², które – paradoksalnie i szczęśliwie dla nas – jest „myśleniem ze względu na wartość prawdy”³. Cechą „myślenia według wartości” jest po pierwsze konieczność spotkania, w najszerszym personalnym wymiarze tego sformułowania, oraz, po dru-

¹ Jan Paweł II, *Naucz nas być wolnymi. Czwarta pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, Warszawa 1995, s. 174.

² Por. J. Tischner, *Myślenie według wartości*, Kraków 1993.

³ *Tamże*, s. 519.

gie, epistemologicznie rozumiane szukanie⁴. Czynnikiem spotkania jest z jednej strony niezbędnym warunkiem zapewniającym rację bytu homiliom i przemówieniom, z drugiej – cechą gwarantującą zaistnienie jakichkolwiek badań analitycznych. Powodzenie procedury badawczej jest z kolei uzależnione od epistemologicznie pojmowanego szukania. Tekst jest zatem spotkaniem i szukaniem. Spotkaniem z rozpatrywanymi tekstami oraz ich autorem; szukaniem, gdyż jego zadaniem jest znalezienie prawdy o *prawdzie*⁵.

Zasadniczym celem pracy jest zbadanie językowego sposobu docierania do wartości *prawdy* przez Jana Pawła II. W tym celu poddano analizie lingwistycznej 551 użycić leksemu *prawda* z okresu pięciu pierwszych pielgrzymek Jana Pawła II do Ojczyzny⁶. Celowo zrezygnowano, biorąc pod uwagę ramy studium, z badań niektórych wyrazów z pola semantycznego *prawdy* – nie będzie zatem mowy o leksemach typu *prawdziwy*, *prawy*, itp.

1. Wartość i wartościowanie – przegląd stanowisk

Bardzo często w życiu codziennym odwołujemy się do wartości, nie uświadamiając sobie złożoności problemów łączących się z tym zagadnieniem. Podejmujemy w imię wartości określone decyzje, poddajemy wartościowaniu konkretnych ludzi lub zjawiska, dążymy do odkrywania nowych wartości i zachowania starych. Wszystkie te przykłady ilustrują ogrom i doniosłość problemów związanych ze światem wartości. Trudności komplikują się jeszcze bardziej, gdy uzmysłowimy sobie, że „...nie tylko nie ma jakiejś jednej filozofii wartości, ale nawet jednakowej jej koncepcji, która pozwoliłaby, na przykład, na sporządzenie listy problemów, ważnej dla każdej filozoficznej teorii wartości”⁷. Problemem jest również samo definiowanie wartości na gruncie

⁴ *Tamże*, s.506-523.

⁵ Niniejszy tekst jest pokłosiem uczestnictwa autora w konwersatorium poświęconym językowemu obrazowi wartości w dyskursie edukacyjnym, zorganizowanym i kierowanym przez prof. dr hab. Teodozję Rittel w Katedrze Logopedii i Lingwistyki Edukacyjnej Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie. Naukowe spotkania rozpoczęte pod koniec lat dziewięćdziesiątych XX w. owocowały pracami magisterskimi oraz artykułami naukowymi, zaś ich zwieńczeniem był tom pt. *Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, zredagowany przez Jana Oźdźwińskiego oraz Sławomira Śniatkowskiego i wydany w Krakowie w 1999 r. Uczestnicy konwersatorium brali później czynny udział w Dniach Jana Pawła II organizowanych przez Kolegium Rektorów Szkół Wyższych Krakowa, poczynawszy od roku 2006. Pierwsze z tych spotkań zostało poświęcone wartości *prawdy* w myśli Ojca Świętego.

⁶ Ograniczenie analiz wyłącznie do tekstów Jana Pawła II wygłoszonych tylko podczas pięciu pierwszych pielgrzymek do Ojczyzny nie jest wynikiem przypadku. Uwzględniono bowiem tylko te teksty, które napisał i wypowiedział człowiek jeszcze w znacznym stopniu wolny od skutków zwyrodnieniowej postępującej choroby układu nerwowego. Zwrócenie uwagi na ten kontekst neuropsychologiczny (w tym logopedyczny) służyć miało podwyższeniu stopnia wiarygodności badań.

⁷ W. Stróżewski, *Filozofia wartości*, „Znak” 1965, nr 4, s. 400.

filozofii. Cytowany już Władysław Stróżewski pisze: „Wartość» jest ogólnym terminem, którego desygnatami są niezwykle różnorodne wartości, określane takimi nazwami, jak np. «dobro», «użyteczność», «efektywność», «piękno», «tragiczność», (...) itd»⁸.

Z kolei Maria Gołaszewska twierdzi, że „«wartość» określa się najczęściej jako dobro, czyli wszystko, co jest cenne i może stanowić cel dążeń ludzkich”⁹. Władysław Tatarkiewicz, uszczegółowiając problem, definiuje: „«Wartość» dodatnia znaczy to samo co «dobro», «wartość ujemna» znaczy to samo co «zło»; «przedmiot jakiś posiada wartość dodatnią» znaczy to samo, co «przedmiot jakiś jest dobry», a «przedmiot jakiś posiada wartość ujemną» znaczy to samo, co «przedmiot jakiś jest zły...»”¹⁰. Karol Wojtyła, ograniczając się do wartości moralnych uważa, że „są [one] treścią intuicji pojawiającej się w doświadczeniu czynu, w tym co po jego spełnieniu pozostaje w osobie. Dana w oglądzie istnościowym wartość moralna jest pierwotną *jakością*, nieredukowalną do niczego innego. Nie możemy jej przeto zdefiniować. Wartości moralne są pozytywne (dobro moralne) albo negatywne (zło moralne)”¹¹.

Przed przystąpieniem do przedstawienia problemu wartości i wartościowania na gruncie lingwistyki, warto za W. Stróżewskim¹² uwypuklić różnice między trzema, często błędnie uważanymi za synonimiczne, określeniami: „sąd o wartości”, „wartościowanie” i „ocena”:

1. sąd o wartości – wszelki sąd opisowy mówiący coś nt. wartości,
2. wartościowanie – zdawanie sprawy z właściwej danemu obiektowi wartości, uzupełnione o równoczesne próby docierania do indywidualnej istoty tej wartości, w świetle wartości idealnej, której jest realizacją,
3. ocena – odwoływanie się do kryteriów zewnętrznych (np. do skali wartości) w stosunku do tego porządku, którego realizację stwierdza się w sędzie wartościującym.

Z powyższego wyróżnienia wynika jednoznacznie, iż wartościowanie lub ocena w ujęciu filozoficznym nie musi oznaczać tego samego, co w rozumieniu potocznym czy też lingwistycznym¹³.

⁸ Tamże.

⁹ M. Gołaszewska, *Fascynacja złem. Eseje z teorii wartości*, Kraków 1994, s. 55.

¹⁰ Cyt. za W. Stróżewski, *Filozofia...*, s. 405.

¹¹ J. Galarowicz, *Imię własne człowieka. Klucz do myśli i nauczania Karola Wojtyły-Jana Pawła II*, Kraków 1996, s. 147.

¹² Por. W. Stróżewski, *Wartościowanie a ocena*, „Znak” 1965, nr 4, s. 460-465.

¹³ Problem wartości w sensie aksjologicznym obecny jest w myśli filozoficznej poczynając od starożytności, choć jego określenie pojawiło się dopiero w XIX w. Już Sokrates w swej racjonalistycznej etyce wyraźnie opowiada się za istnieniem dobra absolutnego. Platon w duchu idealizmu uznawał istnienie wartości, tj. dobra, a wraz z nim piękna i prawdy jako samodzielnie bytujących idei. Z kolei dla Arystotelesa najwyższą z cnót jest *sophia*, czyli mądrość. Wprowadza on jako pierwszy podział na dobra wewnętrzne i zewnętrzne, tj. dobra użyteczności. Stoicy zaś za dobro – wartość jedyną, niestopniowalną i niepodzielną uważali cnotę. Zupełnie inaczej do problemu wartości podszedł Epikur, który negował związek wartości pozytywnych i negatywnych z czymkolwiek innym niż przyjemność i ból. Ostatecznie jednak bliższy był ideałom ascetycznym niż

2. Typologie wartości

Jeżeli założymy za W. Stróżewskim, że „istnieją stanowiska, wedle których ogólna teoria czy filozofia wartości nie jest możliwa”¹⁴, wówczas na ich gruncie okaże się, że nie sposób dokonać klasyfikacji dóbr z powodu niemożności ich porównania. Wychodząc jednak ze stanowiska innego i popularniejszego od wymienionego, przywołane zostaną różne sposoby hierarchizacji *przeprzeni aksjologicznej*¹⁵.

Jednym z najczęściej uznawanych podziałów wartości jest klasyfikacja na wartości deklarowane (szczerze lub nieszczerze), uznawane (pełną wiedzę o nich ma tylko ich podmiot – nie muszą przejawiać się w wypowiedziach) i odczuwane (przejawiające się za pomocą wypowiedzi lub pozajęzykowych zachowań emotywnych)¹⁶.

Wielokrotnie w literaturze aksjologicznej spotykana klasyfikacją jest podział na wartości absolutne, podstawowe, ostateczne z jednej strony i instrumentalne, uzualne, służebne, pragmatyczne z drugiej¹⁷.

Z kolei W. Stróżewski twierdzi, że: „Najczęściej dzieli się wartości na cztery następujące grupy: 1. Witalne, do których należą także wszelkie wartości

hedonistycznym. Chrześcijańskie średniowiecze w zagadnieniach aksjologicznych nawiązywało bądź do platonizmu, bądź do arystotelizmu. Dobro, wg św. Augustyna, rozpoznaje człowiek za pomocą doświadczenia wewnętrznego, w którym najważniejszą rolę odgrywa miłość. Z kolei wg św. Tomasza z Akwinu dobro jest cechą wewnętrzną bytu. Bóg jest dla niego najwyższym dobrem, pierwszą przyczyną i ostatecznym celem istnienia. Tomasz mówi też o wartościach ostatecznych – sprawiedliwości, pokoju i doskonałości, oraz o dobrach, które wybiera się na podstawie sądów intelektualnych. Wiek oświecenia zrodził angielski empiryzm i utylitaryzm oraz krytycyzm Kanta. Hume zakwestionował możliwość wywodzenia sądów etycznych z jakichkolwiek stwierdzeń opisowych. Wartości wiążą się, wg niego, z poczuciem moralnym, opartym na przyjemności lub odczuciu pożytku ogólnego. Spadkobiercami jego myśli byli: Bentham i Mill. Z kolei Kant opowiadał się za apriorycznym poznaniem wartości, a jako władzę poznawczą traktował rozum praktyczny, łączący myślenie z czystą wolą. Łączył on aprioryzm z formalizmem, nie wprowadzając treściowych elementów do wiedzy o wartościach. Neokantyści (R. Otto, W. Windelband, H. Rickert), rozwijając myśl prekursora uważali, że dla filozofii sprawą zasadniczą jest ustalenie systemu wartości formalnych, które pozwolą wydzielić sfery rzeczywistości. Ostatnim dużym nurtem w aksjologii jest emotywizm, odmawiający wartościom prawa do obiektywnego istnienia i traktujący je jako wytwór uczuć. Rozwinął się on zarówno na gruncie amerykańskim (np. C. L. Stevenson), jak i w Europie, gdzie związał się z neopozytywizmem (M. Schlick, B. Russell, R. Carnap) oraz brytyjską szkołą analityczną (np. J.O. Urmson). Przykładowo neopozytywiści uważają, że wypowiedzi na temat wartości, ze względu na swój emocjonalno-wolitywny charakter, nie są zdaniem, lecz dyrektywami. Z kolei brytyjski analityk R. M. Hare nie przywiązuje wagi do elementu emotywnego w sądzie wartościującym, lecz do tego, co nazywa zalecaniem, na które składa się pojęcie *phrastic* (treść zdania, Austinowska lokucja) i *tropic* (siła illokucyjna). Brytyjska szkoła analityczna jest zatem pomostem łączącym problematykę wartościowania w filozofii i wartościowania w lingwistyce – za: J. Puzynina, *Język wartości*, Warszawa 1992.

¹⁴ W. Stróżewski, *Filozofia ...*, s. 400.

¹⁵ Termin K. Wojtyły obejmujący pole wartości niebędących wartościami moralnymi i przeszerzeń moralności – por. J. Galarowicz, *Imię ...*, s. 147.

¹⁶ Por. J. Puzynina, *Język...*, s. 29–31.

¹⁷ Por. *Tamże*, s. 31.

ekonomiczne a częściowo i techniczne, 2. Kulturowe, wraz z wartościami poznawczymi, estetycznymi itp., 3. Moralne, 4. Religijne. Kolejność ich wyliczenia nie jest równoznaczna z ich hierarchią¹⁸.

Roman Ingarden w swej typologii wyróżnia:

1. wartości witalne, spokrewnione z użytecznościami i przyjemnościami;
2. wartości kulturowe, do których należą wartości estetyczne, poznawcze i socjalne;
3. wartości moralne, których status uważał R. Ingarden za najmniej jasny¹⁹.

Najbardziej znaną w literaturze aksjologicznej typologię wartości zaproponował Max Scheler²⁰. Przedstawia on przede wszystkim dwa rozróżnienia ogólne: a) na wartości osoby i jej czynów oraz wartości rzeczy, stanów, zdarzeń; b) na wartości same w sobie (absolutne) i wartości konsekwentne, pochodne od absolutnych. Jeżeli chodzi o rozwiązania szczegółowe, to fenomenolog niemiecki wyróżnia:

1. To, co przyjemne i nieprzyjemne. Odpowiada temu funkcja zmysłowa uczucia, stanu przyjemności i bólu;
2. Wartości uczucia witalnego – zdrowia, choroby, słabości, mocy, życia i śmierci;
3. Wartości duchowe – niezależne od ciała i środowiska. Zalicza się do nich:
 - a) wartości estetyczne;
 - b) wartości tego, co słuszne i niesłuszne;
 - c) wartości czystego poznania prawdy.
4. Wartość tego, co święte.

Powyższe wartości te zostały przytoczone w porządku ważności i wyższości.

Jeżeli chodzi o miejsce *prawdy* w przedstawionych typologiach to na pewno w każdej z nich zajmuje ona wysoką, jeśli nie najwyższą pozycję. Oczywiście miejsce jest uzależnione od sposobu jej rozumienia. *Prawda* rozumiana ontologicznie może sytuować się wśród wartości transcendentnych, absolutnych, religijnych. *Prawda* rozumiana epistemologicznie jest wartością poznawczą, rozumiana etycznie – moralną. Bez względu na przyjęte kryteria i punkty odniesienia zawsze jest jednym z dóbr podstawowych.

3. Wartościowanie językowe

Lingwistyczne rozważania nt. *prawdy* należy rozpocząć od wyjaśnień dotyczących znaczenia leksemów „wartość” i „wartościowanie”, gdyż wokół ich nośności semantycznej oscylowała zaproponowana procedura badawcza. *Słownik języka polskiego*²¹ przytacza następujące definicje:

¹⁸ W. Stróżewski, *Filozofia ...*, s. 406.

¹⁹ Cyt. za J. Puzynina, *Język ...*, s. 34-35.

²⁰ Por. J. Galarowicz, *Imię ...*, s. 84, J. Puzynina, *Język ...*, s. 33-34.

²¹ *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1995, t. 3, s. 614-615.

1. Wartość: a) „to, ile coś jest warte pod względem materialnym; cecha jakiejś rzeczy dająca się wyrazić równoważnikiem pieniężnym lub innym środkiem płatniczym; ceną”; b) „cecha lub zespół cech właściwych danej osobie lub rzeczy, stanowiących o jej walorach (np. moralnych, artystycznych) cennych dla ludzi, mogących zaspokoić jakieś ich potrzeby; ważność, znaczenie kogoś, czegoś”; c) „liczba określająca, ile jednostek zawiera dana wielkość fizyczna”;
2. wartościowanie – rzeczownik od wartościować;
3. wartościować – „określać wartość czegoś (rzadziej kogoś); formułować sądy oceniające coś”.

Nawet pobieżna analiza pierwszego z haseł unaocznia jego wieloznaczność a zarazem użyteczność w różnych sferach działalności człowieka. Oczywiście dla nas najważniejsza jest druga eksplikacja terminu „wartość”, której cechą charakterystyczną (w przeciwieństwie do niektórych ujęć filozoficznych) stanowi jej nieautonomiczność znaczeniowa – „wartość” to zawsze cecha *kogoś* lub *czegoś*.

Z kolei słownikowe rozumienie drugiego z ważnych terminów, odmienne w stosunku do precyzyjnego definiowania W. Stróżewskiego, odznacza się dużą swobodą interpretacyjną, której przejawem jest chociażby utożsamianie sądów wartościujących z oceniającymi²². Dla założeń opracowania takie ujęcie wydaje się niewystarczające, w związku z tym musimy dotrzeć do innych, adekwatniejszych dla dalszych analiz konceptualizacji pojęcia.

Bez względu na różnice semantyczne w pojmowaniu terminu „wartość”, faktem jest, że we współczesnej myśli humanistycznej przejmują one miejsce przysługujące dawniej „dobrom” w ich uogólnionym znaczeniu²³. Jadwiga Puzynina twierdzi, iż „zamiast mówić o różnych rodzajach dobra czy też dóbr mówimy dziś raczej o różnych typach wartości, mówimy o hierarchii, kryzysie, konfliktach wartości, nie zaś o hierarchii, kryzysie czy też konfliktach dóbr”²⁴. Cytowana autorka, informując że rzeczownik „wartość” został utworzony od przymiotnika „wart(y)” zapożyczonego z języka niemieckiego, podaje, iż pojawia się on po raz pierwszy w *Nowym dykcjonarzu czyli Mowniku polsko-niemiecko-francuskim* Michała Abrahama Troca z 1779 r., jednak jako hasło arytmetyczne²⁵. Aksjologiczne rozumienie terminu zyskało na popularności dopiero od początku XIX w., będąc zawsze nazwą określającą – odnoszącą się do jakichś cech, stanów, czynności, przedmiotów wyrażonych rzeczownikami (np. wartość człowieka), przymiotnikami odrzeczownikowymi (np. wartość osobista), czy też zaimkami (twoja wartość)²⁶. Zasadnicza różnica w rozumieniu terminu przez prace filozoficzne i nie-filozoficzne polega

²² Por. W. Stróżewski, *Wartościowanie...*, s. 460–465.

²³ Por. J. Puzynina, *O znaczeniu wartości*, w: *Nazwy wartości*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 10.

²⁴ *Tamże*.

²⁵ *Tamże*.

²⁶ Por. *Tamże*, s. 11.

na tym, że te pierwsze podkreślają dysjunktywne znaczenie „wartości” (to, co dobre lub złe) w przeciwieństwie do opracowań niedostrzegających binarności zawartej w jej znaczeniu²⁷.

Kilka przywołanych uwag pozwoli na zacytowanie próby definiowania „wartości” w sposób przystający do wymiaru nie tylko podjętych analiz, ale – być może – przydatny i niezbędny w każdym opracowaniu z zakresu aksjologiczistyki.

„Wartość rzecz. ż. (rzeczownik rodzaju żeńskiego – przyp. M.M.)

1. W sensie aksjologicznym:
 - a) blm., ‘to, czy, w jakim stopniu coś jest dobre lub że jest dobre’(...);
 - b) ‘to, co jest dobre’(...);
 - c) ‘to, co jest dobre w sensie duchowym’(...);
 - d) filozof. ‘to, co jest dobre lub złe’(...).
2. W sensie matematycznym: ‘wynik obliczeń, badań, pomiarów fizycznych wyrażalny znakami języka matematycznego’(...).
3. W sensie logicznym:
 - a) ‘stosunek zdania do wyrażanej przez nie rzeczywistości’(...);
 - b) ‘to, co odpowiada w języku danym zmiennym (tj. np. nazwy indywiduów jako odpowiedniki zmiennych indywiduowych, nazwy klas indywiduów jako odpowiedniki zmiennych predykatowych)’.
4. blm., w sensie ekonomicznym:
 - a) ‘suma pieniędzy lub ilość dóbr, na które można wymienić dany przedmiot (...)’;
 - b) ‘suma pieniędzy, na którą można wymienić pieniądź w innej walucie’ (...)²⁸.

Nie trzeba podkreślać, o ile pełniejsza jest powyższa hierarchizacja definicji w porównaniu z definicją słownikową. Najistotniejsze dla nas jest to, iż na pierwszym miejscu usytuowane jest rozumienie aksjologiczne, według którego „wartością” jest ‘to, co dobre’. ‘To, co dobre’ (w znaczeniu ogólnym tych słów) obejmuje wszelkie wartości ludzkie, także hedonistyczne (przyjemność), witalne (życie, zdrowie), pragmatyczne (użyteczność)²⁹. Z powyższego ujęcia wynika zatem jednoznacznie, iż kluczowe dla opracowania pojęcie, bez wnikania w niuanse filozoficzne, jest wartością, gdyż „z leksemem «prawda» związana jest na zasadzie konotacji pozytywna ocena poznawcza. Wypowiedzi prawdziwe są wysoko ocenione przez użytkowników języka z tego względu, że są wiarygodne³⁰.

Przed przedstawieniem w porządku diachronicznym krótkiego rysu dotyczącego wartościowania językowego, pozwalającego rozwiązania analityczne umiejscowić w szerszym kontekście, warto tym razem zastanowić się nad

²⁷ Por. *Tamże*, s. 13.

²⁸ *Tamże*, s. 16.

²⁹ *Tamże*, s. 17.

³⁰ E. Kozarzewska, *Elementy wartościujące w wypowiedziach oznaczających zachowania językowe*, „Poradnik Językowy” 1991, nr 5-6, s. 190.

funkcjonalnym wymiarem semantycznym leksemu „wartościowanie”. Krystyna Waszakowa powołując się na J. Puzyninę, uważa, że: „sąd wartościujący to sąd o tym a) czy (...) przedmiot (cecha lub stan rzeczy) jest pod jakimś względem dobry czy zły i w jakim stopniu (jest to wartościowanie jakościowe) lub też b) czy jest on pod jakimś względem mniejszy lub większy niż przewiduje norma i w jakim stopniu (jest to wartościowanie ilościowe)”³¹. Ta sama autorka, podążając za wcześniejszym wyróżnieniem i przenosząc je na grunt ewaluatywności w słowotwórstwie, twierdzi, iż: „wartościowanie może przy tym mieć dwojaki charakter: może polegać na ocenianiu zgodności danego przedmiotu (stanu rzeczy) z jakimś wzorcem, traktowanym jako pewien ideał czy stan optymalny albo też może przybierać postać subiektywnego sądu nadawcy”³². Z kolei Emilia Kozarzewska, wypowiadając się w tej samej kwestii, dodaje, że „obiektem wartościowania jest najczęściej wytwór czynności (tekst i jego treść), który bywa oceniany ze względu na podstawowe wartości: poznawcze, moralne, estetyczne i inne (np. pragmatyczne)”³³. Za J. Puzyniną można jeszcze podkreślić, iż: „wartość zakłada zawsze osobę wartościującą i przedmiot, a w rzeczywistości raczej cechę (stan czynności) czy też cechy jakiegos przedmiotu, które są wartościowane”³⁴. Widać zatem wyraźnie, że dla wartości charakterystyczna jest relacja podmiotowo-przedmiotowa.

W perspektywie dalszych rozważań punktem odniesienia będzie rozumienie wartościowania w wydaniu J. Puzyniny, dla której jest to „sposób i zakres wyrażania wartości przez jednostki systemu językowego”³⁵. Reasumując zatem dotychczasowe rozważania możemy powiedzieć, że wartością w ujęciu językoznawczym jest „to, co dobre” (lub „to, co złe” – por. J. Puzynina, *O znaczeniu...*, s. 9-21), wartościowaniem – „sposób wyrażania wartości przez język”.

W porównaniu z wartościowaniem filozoficznym lingwistyczne zainteresowania aksjologią są dziedziną bardzo młodą³⁶. Językoznawcze analizy języka wartości rozpoczęły się bowiem dopiero w latach 60. XX w. od opracowań dotyczących przymiotnika „dobry” (por. np. Robert Paul Ziff *Semantic Analysis*, Georg Henrik von Wright *The Varieties of Goodness* oraz Zeno Vendler *The Grammar of Goodness*). Przełomowym dla aksjolingwistyki opracowaniem jest artykuł *Semantic Theory and the Meaning of Good* Jerrolda Katza, będący dokumentacją dalszego stadium rozwoju gramatyki generatywno-transformacyjnej. J. Katz sugeruje, aby dla każdego hasła rzeczownikowego włączyć znacznik wartości – *evaluation semantic marker*, tzw. Eval – tam, gdzie istnieje możliwość łączliwości z przymiotnikami „dobry” i „zły”, oraz zastosowa-

³¹ K. Waszakowa, *O wartościowaniu w słowotwórstwie*, „Poradnik Językowy”, 1991, nr 5-6, s. 181.

³² K. Waszakowa, *O wartościowaniu...*, s. 182.

³³ E. Kozarzewska, *Elementy...*, s. 192.

³⁴ J. Puzynina, *O języku wartości w szkole*, „Polonistyka”, 1996, nr 4, s. 199.

³⁵ J. Puzynina, *Jak pracować nad językiem wartości*, w: *Język a kultura*, red. J. Puzynina, J. Bartmiński, Wrocław 1991, t. 2, s. 129.

³⁶ Por. przyp. 13.

nia subkategoryzacji, dzięki której byłoby wiadomo, czy ocena dotyczy użyć rzeczownika, jego funkcji, roli społecznej, celu itp.³⁷.

W Polsce aksjolingwistykę należy kojarzyć z nazwiskiem wielokrotnie już cytowanej Jadwigi Puzyniny, z Jerzym Bartmińskim (projektodawcą słownika aksjologicznego), Teodozją Rittel (twórcą kompetencji aksjolingwistycznej), Tadeuszem Zgólką (badaczem tzw. filtrowania aksjologicznego). Wszystkie badania i wynikające z nich tezy dają się sprowadzić do trzech – zdaniem T. Zgółki³⁸ – głównych teorii dotyczących sposobów ujmowania wartości obecnych w języku. Oto te sposoby:

1. Sposób analityczno-semantyczny zapoczątkowany w nurcie filozoficznym zwanym brytyjską szkołą analityczną, której przedstawiciele byli przekonani, iż dotarcie do istoty świata jest możliwe głównie za pośrednictwem języka – stąd ogromna popularność dociekań semantycznych. Wyróżnić można dwa warianty tego sposobu wartościowania: a) czysto semantyczno-leksykalną analizą słów nazywających wartości, np. prace Anny Wierzbickiej czy Zofii Zaron; b) podejście socjo- i pragmalingwistyczne, polegające na rozpoznawaniu znaczeń i sensów, które konkretni użytkownicy określonych słów wiążą z danymi słowami, np. badania Danuty Bartol-Jarosińskiej³⁹.
2. Sposób uwypuklający różnicę między wartością jako znaczeniem a wartością jako emocją, w którym wartościowanie może się odbywać nie tylko przez słowa wyspecjalizowane, ale również przez te, które mają tzw. zabarwienie emocjonalne lub są tzw. ekspresywami, por. np. prace Stanisława Grabiasa⁴⁰.
3. Sposób polegający na stosowaniu kategorii mocy illokucyjnej, dzięki której możemy określić moc, czyli skuteczność słów wartościujących, wiążących się z obrazaniem, schlebianiem, oczernianiem, nakłanianiem kogoś, por. np. studia Johna Searle'a⁴¹.

Pamiętając o tezach T. Zgółki, iż „wymienione trzy sposoby wyodrębnienia słów nazywających wartości nie muszą wykluczać się wzajemnie”⁴² oraz że „precyzyjnego narzędzia, które umożliwiłoby uchwycenie wartości (...) obecnych w języku (...) i w wypowiedziach (...) raczej nie ma”⁴³, stosowane mogą być jednocześnie rozwiązania każdego z modeli. Jednak w naszym przypadku, chcąc w ramach wartościowania językowego dotrzeć do znaczenia leksemu „prawda” w konkretnych tekstach, wykorzystywane były głównie propozycje wyrosłe z modelu analityczno-semantycznego.

³⁷ Należy wspomnieć, iż w latach 70. K. D. Ludwig zajął się wartościowaniem na poziomie semantycznym oraz ewaluatywnością na płaszczyźnie stylistycznej, zaś późniejsze badania języka wartości przeprowadzane były przez E. M. Wolf, B. Sandig oraz min. N. D. Arutjunową – za J. Puzyniną, *Język...*, s. 45.

³⁸ Por. T. Zgółka, *Język jako filtr aksjologiczny*, „Polonistyka” 1992, nr 3, s. 131–138.

³⁹ D. Bartol-Jarosińska, *Świadomość językowa robotników warszawskich*, Warszawa 1986.

⁴⁰ S. Grabias, *O ekspresywności języka*, Lublin 1981.

⁴¹ J. Searle, *Czynności mowy*, Warszawa 1987.

⁴² T. Zgółka, *Język jako...*, s. 133.

⁴³ *Tamże*.

Jeżeli z kolei chodzi o konkretne strategie badawcze, to wartościowanie językowe może być uskuteczniane na gruncie leksyki⁴⁴, modalności⁴⁵ czy frazeologii⁴⁶. Przykłady kryjące się pod każdą z tych płaszczyzn języka nie wyczerpują oczywiście listy możliwych tematów, pozwalają jednak ogólnie wyznaczyć rozpiętość ewentualnych konkretnych rozwiązań dotyczących wartościowania językowego.

4. Semantyka *prawdy*

Dalsze analizy, ograniczone od tego momentu do płaszczyzny *par excellence* semantycznej, będą przebiegać zgodnie z pierwszym z wyróżnionych przez T. Zgólkę sposobów wartościowania językowego⁴⁷. Rozważania analityczno-semantyczne zainicjowane zostaną, zgodnie z pierwszym (semantyczno-leksykalnym) podtypem, dzięki rozpatrzeniu słownikowych rozwiązań definicyjnych. Przejściem na drugi (pragmalingwistyczny) poziom pierwszego z wyróżnionych przez T. Zgólkę sposobów docierania do wartości będzie analiza rozumienia i używania kategorii *prawdy* przez Jana Pawła II w jego homiliach i przemówieniach.

4.1. Znaczenie *prawdy* – słowniki języka polskiego

Słowniki języka polskiego, porządkując bardziej systematycznie rozumienie leksemu „prawda” na płaszczyźnie językowej niż czyniły to adekwatne publikacje na gruncie filozoficznym, pozwalają wyodrębnić różne sposoby definiowania głównego dla nas pojęcia na przestrzeni wieków. Pozycja i miejsce różnych definicji w poszczególnych słownikach ilustruje hierarchię popularności określonej konceptualizacji. Pod uwagę zostały wzięte następujące słowniki:

1. *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973–1977 (dalej: Stp.);
2. S. Reczek, *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968 (dalej: Daw. pol.);
3. S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Lwów 1854–1860 (dalej: Lind.);
4. M. Orgelbrand, *Słownik języka polskiego*, Wilno 1861 (dalej: Wiln.);
5. A. S. Krasieński, *Słownik synonimów polskich*, Kraków 1885 (dalej: Kras.);

⁴⁴ Por. E. Kozarzewska, *Elementy wartościujące...*; T. Rittel, *Słowo w dyskursie edukacyjnym na temat wartości*, w: *Dyskurs edukacyjny*, red. T. Rittel, Kraków 1996, s. 99–109; A. Nagórko, *O właściwościach semantycznych przymiotników oceniających*, „Poradnik Językowy” 1988, z. 9, s. 614–620.

⁴⁵ Por. J. Bralczyk, *Leksykalne wykładniki niepewności sądów*, „Biuletyn PTJ”, 1974, z. 32, s. 115–118 oraz opracowanie T. Rittel dotyczące stopniowania modalności: *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Kraków 1994, s. 123–126.

⁴⁶ Por. np. A. Pajdzińska, *Wartościowanie we frazeologii*, w: *Język a kultura*, red. J. Puzynina, J. Anusiewicz, Wrocław 1991, t. 3, s. 15–27.

⁴⁷ Por. T. Zgółka, *Język jako filtr...*, s. 132–133.

6. *Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900-1927 (Warsz.);
7. M. Arcta, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1929 (dalej Arcta);
8. *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958-1968, (dalej Dor.);
9. *Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1969 (dalej: Mały słow.);
10. *Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1979-1981 (dalej: Szym.);
11. *Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996, (Dunaj).

Syntetyczne spojrzenie na sposoby definiowania „prawdy” przez wymienione publikacje zaowocowało wnioskami zawartymi w tabeli nr 1.

Tabela nr 1. Definiowanie *prawdy* przez słowniki języka polskiego

Sposób konceptualizacji – <i>prawda</i> to:	Liczba danych konceptualizacji	Słowniki zawierające daną konceptualizację	Miejsce definicji w słowniku	Relacja w stosunku do filozofii
1) zgodna z rzeczywistością treść słów	10	Stp. Lind. Wiln. Kras. Warsz. Arcta Dor. Mały słow. Szym. Dunaj	1. 1. 1. (3.) ¹ 2. 3. 1. 1. 1. 1. 1. 3.	aksjologiczno-epistemologiczna
2) postępowanie zgodne z zasadami moralnymi; sprawiedliwość, słuszność, racja	7	Stp. Daw. pol. Lind. Wiln. Kras. Warsz. Dor.	4. 1. 2. 5. 3. 5. (6.) 3.	aksjologiczna
3) rzeczywistość, stan faktyczny	6	Stp. Kras. Dor. Mały słow. Szym. Dunaj	2. 1. 2. 2. 2. 2.	ontologiczna
4) pewnik, aksjomat	4	Wiln. Warsz. Arcta Dunaj	2. 1. 2. 1.	epistemologiczna

Sposób konceptualizacji – <i>prawda</i> to:	Liczba danych konceptualizacji	Słowniki zawierające daną konceptualizację	Miejsce definicji w słowniku	Relacja w stosunku do filozofii
5) wiedza religijna, objawiona	2	Stp. Warsz.	3. 4.	teologiczna
6) wierne oddanie natury	2	Wiln. Warsz.	4. 2.	estetyczna
7) obietnica	1	Warsz.	7.	aksjologiczna
8) powaga, przeciwieństwo żartu	1	Lind.	3.	–

Z powyższego zestawienia wynika jednoznacznie, że przewagę w językowym definiowaniu *prawdy* mają ujęcia o proveniencji aksjologicznej – trzy kategorie konceptualizacji. Dwukrotnie występują kategorie oscylujące wokół rozwiązań teorii poznania. Tylko raz *prawda* jest ujmowana według kryteriów: ontologicznego, teologicznego, estetycznego. W jednym przypadku brak odwołań do ogólnie przyjętych działów filozofii – *prawda* to pojęcie szeroko rozumianej obyczajowości, rozpatrywane w kategorii powagi, przeciwieństwa żartu. Na podstawie tabeli nr 1 można wysnuć jeszcze kilka innych wniosków dotyczących docierania do głównej dla nas wartości przez słowniki. Po pierwsze zauważamy, że starsze kodyfikacje ujmują *prawdę* w znaczeniu niewystępującym w nowszych słownikach – definiowane pojęcie to np. wiedza religijna, wierne oddanie natury, obietnica, powaga. Tym samym nowsze publikacje – z wyjątkiem słownika pod redakcją B. Dunaja – ograniczają się jedynie do definiowania *prawdy* jako: zgodnej z rzeczywistością treści słów, postępowania zgodnego z zasadami moralnymi lub rzeczywistości, stanu faktycznego.

4.2. Semantyka *prawdy* w homiliach i przemówieniach Jana Pawła II

Pozornie może się wydawać, iż Jan Paweł II mógłby *prawdę* pojmować po pierwsze w znaczeniach skodyfikowanych przez słowniki języka polskiego przyległe czasowo do lat twórczej działalności papieża jako mówcy i autora badanych tekstów, po drugie preferowane powinny być wyłącznie, z racji piastowanej funkcji, użycia kładące nacisk na recepcję *prawdy* w kategoriach teologiczno-aksjologicznych. W rzeczywistości jednak teoretyczne hipotezy nie pokrywają się w znacznym stopniu z empirycznymi weryfikacjami.

Z ośmiu wyróżnionych przez słowniki języka polskiego sposobów ujmowania *prawdy* (por tab. nr 1) Jan Paweł II w homiliach i przemówieniach posługuje się pięcioma jej znaczeniami.

Prawda w zbadanych tekstach jest rozumiana jako:

1. wiedza religijna, objawiona, zgodnie z czwartym wyróżnianym przez słowniki znaczeniem (por. tab. nr 1), np.: „Prawda Boża, której autentyczne objawienie znajdujemy w Piśmie Świętym i w Tradycji, przemawia również głosem Kościelnego Urzędu Nauczycielskiego...”, J.P.II, e, 174⁴⁸.
2. wiedza objawiona, np.: „...prawda Ewangelii stała się szczególnie przejrzysta poprzez czyn oświęcimski Ojca Maksymiliana Kolbego”, J.P.II, b, 44.
3. wiedza objawiona za sprawą Ewangelii, np.: „W nim (sakramencie Eucharystii – przyp. M.M.) Chrystus jest Drogą i Prawdą, i Życiem dla wszystkich, którzy uczestniczą (...) dla wszystkich”, J.P.II, d, 170.

Pierwszy z przykładów mówi wprost o Bożej, czyli religijnej, objawionej *prawdzie*, drugi – o *prawdzie* Ewangelii – natchnionym zapisie *prawdy* Bożej. W cytacie ostatnim wykorzystano fragment Ewangelii według Św. Jana, w którym mowa o Chrystusie – Drodze, *Prawdzie* i Życiu. Cechą charakterystyczną takiego pojmowania *prawdy* jest jej bezpośrednie powiązanie z wiarą, religią. W analizowanych tekstach odnotowano 192 tego typu konceptualizacje *prawdy*.

Jan Paweł II używa również *prawdy* w znaczeniu postępowania zgodnego z zasadami moralnymi, sprawiedliwości, słuszności, racji, np.:

1. „Wszystkie wymiary społecznego bytu (...) opierają się ostatecznie na tym podstawowym wymiarze etycznym: prawda – zaufanie – wspólnota”, J.P.II, b, 125;
2. „Wreszcie jakiś porządek prawd i wartości, które trzeba «utrzymać» i «obronić»: tak jak to Westerplatte” J.P. II, c, 112;
3. „Doświadczony całą próbą tak zwanego awansu społecznego kobiety, który ma w sobie jakąś część *prawdy*, ale ma także w sobie ogromną domieszkę błędu” J.P.II, a, 79.

W pierwszym przykładzie aksjologiczny wymiar rozumienia *prawdy* zostaje wyrażony wprost; drugi cytat z homilii również jednoznacznie mówi o etycznym, wymagającym wysiłku kształcie pojęcia. W trzecim przykładzie mamy z kolei do czynienia z *prawdą* jako ‘słusznością, racją’. Odnotowano 168 tego rodzaju użyc *prawdy*.

Najpopularniejsze, według słowników języka polskiego (por. tab. nr 1), rozumienie *prawdy* jako zgodnej z rzeczywistością treści słów również występuje w badanych tekstach, np.:

1. „powiedzcie im – bo to prawda – że Papież modli się za nich codziennie...”, J.P.II, a, 214;
2. „Społeczeństwo ma być informowane w sposób uczciwy, zgodny z *prawdą* i godnością narodu”, J.P.II, d, 183;
3. „Słowa mogą czasem wyrażać *prawdę* w sposób dla niej samej poniżający”, J.P.II, d, 171.

⁴⁸ Objasnienie skrótów zob. na końcu artykułu.

Każdy przypadek tego sposobu rozumienia *prawdy* w wymiarze aksjologiczno-epistemologicznym łączy się z aktem mówienia, ze słowami. Mówienie jest procesem wiązania słów z rzeczywistością (epistemologia), w sposób dla niej adekwatny (aksjologia). Jan Paweł II w tym znaczeniu użył *prawdy* 79 razy.

Prawda jest również przywoływana w homiliach i przemówieniach jako odpowiednik rzeczywistości, stanu faktycznego, np.:

1. „Nie wystarczy bowiem tylko przypomnieć historyczną prawdę początków Europy”, J.P.II, d, 406;
2. „Jest po prostu częścią prawdy o dziejach własnej Ojczyzny (fakt, że Kościół pozwolił przetrwać polskości – przyp. M.M.), J.P.II, a, 85;
3. „Taka jest ludzka prawda (chorzy widzą swe kalectwa i są bezcenni przez to dla Kościoła – przyp. M.M.), J.P.II, a, 127.

W każdym z przywołanych tutaj cytatów mamy do czynienia z pewnym faktem, mniej lub bardziej namacalną rzeczywistością – historyczną lub ludzką. Przypadków tego typu wyróżniono w badanych tekstach 70.

Występuje również pojmowanie podstawowego dla tego artykułu terminu jako pewnika, aksjomatu, np.:

1. „Dzisiaj to jest prawda powszechnie znana (duszpasterstwo musi wyjść poza kościoły – przyp. M. M.)”, J.P.II, a, 177;
2. „To właśnie tutaj głoszenie elementarnych prawd o godności człowieka i jego prawach (...) musiało się łączyć (...) z obroną praw przysługujących każdemu człowiekowi...”, J.P.II, d, 250;
3. „Prawda, że pracę trzeba zapłacić...”, J.P.II, c, 123.

Wszystkie przykłady ilustrujące taki sposób rozumienia *prawdy* zawierają odwołanie do określonych pewników posiadających znamiona praw i faktów niepodważalnych. Jan Paweł II 42 razy zastosował ten sposób rozumienia pojęcia.

Statystyczne podsumowanie tego punktu rozważań stanowi tabela nr 2, w której przedstawiono typy konceptualizacji *prawdy* przez Papieża.

Tabela nr 2. Sposoby rozumienia *prawdy* przez Jana Pawła II

Sposób konceptualizacji – <i>prawda</i> to:	Dane liczbowe	Dane procentowe
wiedza religijna, objawiona	192	34,8%
postępowanie zgodne z zasadami moralnymi; sprawiedliwość, racja	168	30,5%
zgodna z rzeczywistością treść słów	79	14,3%
rzeczywistość, stan faktyczny	70	12,7%
pewnik, aksjomat	42	7,6%
Ogółem	551	100%

Spośród wszystkich konceptualizacji Jana Pawła II nieznacznie przeważa rozumienie *prawdy* w ujęciu teologicznym, notowanym przez starsze słowniki

języka polskiego – por. tab. nr 1. Ujęcie aksjologiczne, skodyfikowane przez wszystkie z wyjątkiem trzech najmłodszych słowników, sytuuje się na drugim miejscu. Dziwić może odległe, czwarte miejsce, najpopularniejszego wśród rozwiązań słownikowych pojmowania *prawdy* w kategoriach zgodnej z rzeczywistością treści słów. Papież nie uwzględnia w homiliach i przemówieniach „prawdy” jako wiernego oddania natury, obietnicy, powagi.

Zakończenie

Semantyczno-pragmatyczne analizy leksemów są zawsze badaniami fragmentu językowego obrazu świata użytkownika systemu językowego. Poprzez badanie aktywności słownej można dostrzec pewne preferencje, jeśli chodzi o używanie określonych form wyrazowych oraz ich rozumienie. Kluczowa dla tego tekstu *prawda* to jeden z ważniejszych leksemów współtworzących dyskursy: edukacyjny, polityczny, czy wreszcie religijny.

Jan Paweł II rozumiał *prawdę* na wiele sposobów. Nie ograniczał się do stosowania tej formy leksykalnej jedynie w znaczeniu ontologicznym (teologicznym) czy epistemologicznym. W zbadanych tekstach udało się dotrzeć do 551 kontekstów wypowiedzeniowych z *prawdą* jako jądrem znaczeniowym. Ich analiza wykazała, że Papież-autor i mówca wykorzystał oraz swą kompetencją językową i komunikacyjną wzbogacił szerokie spektrum możliwych użyć tego leksemu w polszczyźnie. Tym samym *prawda* używana i konceptualizowana przez Jana Pawła II jawi się jako leksem szczególny. Najnowsza historia naszego narodu pokazała, iż słowo to nie tylko opisuje byty i stany. Ma ono także moc zmieniania rzeczywistości.

Objaśnienia skrótów

J.P.II,a – Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne*, Warszawa 1982, t. 1.

J.P.II,b – Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne. Druga pielgrzymka do Polski*. Warszawa 1986.

J.P.II,c – Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne. Trzecia pielgrzymka do Polski*. Warszawa 1988.

J.P.II,d – *Naucz nas być wolnymi. Czwarta pielgrzymka Jana Pawła II do Ojczyzny*, Warszawa 1995.

J.P.II,e – *Jan Paweł II w Polsce. 31 maja 1997–10 czerwca 1997*, Kraków 1997.

Literatura

Arcta M., *Słownik ilustrowany języka polskiego*, Warszawa 1929.

Bartol-Jarosińska D., *Świadomość językowa robotników warszawskich*, Warszawa 1986.

Bralczyk J., *Leksykalne wykładniki niepewności sądów*, „Biuletyn PTJ”, 1974, z. 32, s. 115–118.

- Galarowicz J., *Imię własne człowieka. Klucz do myśli i nauczania Karola Wojtyły-Jana Pawła II*, Kraków 1996.
- Gołaszewska M., *Fascynacja złem. Eseje z teorii wartości*, Kraków 1994.
- Grabias S., *O ekspresywności języka*, Lublin 1981.
- Jan Paweł II, *Jan Paweł II w Polsce. 31 maja 1997–10 czerwca 1997*, Kraków 1997.
- Jan Paweł II, *Naucz nas być wolnymi. Czwartą pielgrzymką Jana Pawła II do Ojczyzny*, Warszawa 1995.
- Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne. Druga pielgrzymka do Polski*, Warszawa 1986.
- Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne. Trzecia pielgrzymka do Polski*, Warszawa 1988.
- Jan Paweł II, *Nauczanie społeczne*, Warszawa 1982, t. 1.
- Kozarzewska E., *Elementy wartościujące w wypowiedziach oznaczających zachowania językowe*, „Poradnik Językowy”, 5–6, 1991, s. 188–192.
- Kraśński A. S., *Słownik synonimów polskich*, Kraków 1885.
- Linde S. B., *Słownik języka polskiego*, Lwów 1854–1960.
- Mały słownik języka polskiego*, red. S. Skorupka, H. Auderska, Z. Łempicka, Warszawa 1969.
- Nagórko A., *O właściwościach semantycznych przymiotników oceniających*, „Poradnik Językowy” 1988, z. 9, s. 614–620.
- Nazwy wartości*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993.
- Orgelbrand M., *Słownik języka polskiego*, Wilno 1861.
- Pajdzińska A., *Wartościowanie we frazeologii*, w: *Język a kultura*, red. J. Puzyńska, Anusiewicz, Wrocław 1991, t. 3, s. 15–27.
- Puzyńska J., *Jak pracować nad językiem wartości*, w: *Język a kultura*, red. J. Puzyńska, J. Bartmiński, Wrocław 1991, t. 2, s. 129–137.
- Puzyńska J., *Język wartości*, Warszawa 1992.
- Puzyńska J., *O języku wartości w szkole*, „Polonistyka” 1996, z. 4, s. 196–201.
- Puzyńska J., *O znaczeniu wartości*, w: *Nazwy wartości*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin 1993, s. 9–21.
- Reczek S., *Podręczny słownik dawnej polszczyzny*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1968.
- Rittel T., *Metodologia lingwistyki edukacyjnej. Rozwój języka*, Kraków 1994.
- Rittel T., *Słowo w dyskursie edukacyjnym na temat wartości*, w: *Dyskurs edukacyjny*, red. T. Rittel, Kraków 1996, s. 99–109.
- Searle J., *Czynności mowy*, Warszawa 1987.
- Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, Warszawa 1958–1968.
- Słownik języka polskiego*, red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, Warszawa 1900–1927.
- Słownik języka polskiego*, red. M. Szymczak, Warszawa 1995.
- Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1973–1977.
- Słownik współczesnego języka polskiego*, red. B. Dunaj, Warszawa 1996.
- Stróżewski W., *Filozofia wartości*, „Znak” 1965, z. 4, s. 399–407.
- Stróżewski W., *Wartościowanie a ocena*, „Znak” 1965, z. 4, s. 460–468.
- Wartościowanie w dyskursie edukacyjnym*, red. J. Oźdźyński, S. Śniatkowski, Kraków 1999.
- Waszakowa K., *O wartościowaniu w słowotwórstwie*, „Poradnik Językowy”, 1991, nr 5–6, s. 180–187.
- Tischner J., *Myślenie według wartości*, Kraków 1993.
- Zgółka T., *Język jako filtr aksjologiczny*, „Polonistyka” 1992, z. 3, s. 131–139.

Value judgment and semantics of the truth in the homilies of John Paul II

Summary

The article contains the analysis of manners in which *truth* as a value is expressed in the homilies and speeches of John Paul II from the period of his first five pilgrimages to the Homeland. Before focusing on the semantic-pragmatic strategies of analysis, a review of philosophical and linguistic standpoints on the notion of value judgment was made. The most popular typologies of values in humanities were also included. The main part of the study is composed of two sections. The first one contains the analysis of meaning of *truth* lexeme with the use of eleven Polish language dictionaries; the second compares the data obtained in the previous one with the ways of conceptualizing the notion preferred by the Pope in his homilies. Altogether, 551 expressions of the Holy Father with *truth* as a semantic core have been analyzed and compared. John Paul II uses this lexeme in the following contexts: revealed religious knowledge (34.8% of all usage), moral, just, or right conduct (30.5%), the accordance of words with the reality (14.3%). In addition, he also conceptualizes this value as reality, factual state (12.7%) and as an axiom (7.6%).

Keywords: homily, semantics, truth, value, value judgment.